

УДК 342.7:348.328

Личенко Ірина Олександрівна –

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Iryna O. Lychenko –

D.Sc. (Law), professor,
Educational-Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
(1/3 Knyaz Roman St., Lviv, 79008, Ukraine)
iryna.o.lychenko@lpnu.ua; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4838-3579>

Релігійні організації як суб'єкти захисту прав людини в Україні

Стаття присвячена комплексному аналізу захисту прав людини в Україні релігійними організаціями, діяльності релігійних організацій щодо захисту свободи віросповідання та інших прав людини у релігійній сфері. Особлива увага присвячена аналізу комплексу правових засобів та способів правозахисної спрямованості, скерованих на попередження та припинення незаконного впливу на людину та її права, взаємодії релігійних організацій та органів публічного управління у правозахисній сфері. Наголошено, що захист прав членів релігійних організацій та інших учасників релігійних відносин в Україні повинен ґрунтуватися на чіткій процедурі та системі ефективних нормативних приписів, спрямованих на вирішення правових конфліктів.

Ключові слова: релігійні організації, захист, права людини, способи захисту, органи публічного управління, правозахисна діяльність.

Статья посвящена комплексному анализу защиты прав человека в Украине религиозными организациями, деятельности религиозных организаций по защите свободы вероисповедания и других прав человека в религиозной сфере. Особое внимание уделено анализу комплекса правовых средств и способов правозащитной направленности, касающихся предупреждения и пресечение незаконного влияния на человека и его права, взаимодействия религиозных организаций и органов публичного управления в правозащитной сфере. Отмечено, что защита прав членов религиозных организаций и других участников религиозных отношений в Украине должна основываться на четкой процедуре и системе эффективных нормативных предписаний, направленных на разрешение правовых конфликтов.

Ключевые слова: религиозные организации, защита, права человека, методы защиты, органы общественного управления, правозащитная деятельность.

I.O. Lychenko Religious Organizations as Subjects of Human Rights Protection in Ukraine

The article is devoted to a comprehensive analysis of the protection of human rights in Ukraine by religious organizations. Special attention is devoted to the analysis of the human rights activities of these institutions, aimed at preventing and stopping illegal influence on a person and his rights, the interaction of religious organizations and public administration bodies in the field of human rights protection. It was emphasized that the protection of the rights of members of religious organizations and other participants in religious relations in Ukraine should be based on a clear procedure and a system of effective regulations.

It was established that various types of religious organizations operate in Ukraine, including religious communities, administrations, centers, monasteries, religious brotherhoods, missionary societies (missions), spiritual educational institutions, as well as associations formed from these religious organizations. They conduct their human rights activities as collective subjects of law. Participation in them is voluntary, and activity

in Ukraine has a polystructural nature and is based on the principles defined by current legislation and statutes (regulations).

It was emphasized that religious organizations are important subjects of the implementation of functions related to the prevention of offenses, the implementation of educational and educational influence on the public, assistance to subjects endowed with jurisdictional and control-supervisory powers in order to prevent illegal behavior and illegal influence on public relations in the state.

An analysis of the right to freedom of religion as a fundamental right in the system of religious human rights in Ukraine and the specifics of the implementation and protection of this right by religious organizations has been carried out.

It was found that the development of effective and clear mechanisms for the protection of religious human rights in Ukraine, the definition of clear procedures for the involvement of religious organizations in this, the updating of the normative definition of the forms and methods of interaction between public administration bodies and religious organizations in the field of prevention and cessation of illegal activities, which violates the religious rights of people in our country.

Keywords: *religious organizations, protection, human rights, methods of protection, public administration bodies, human rights activities.*

Постановка проблеми. Задоволення релігійних потреб громадян України, реалізація права сповідувати й поширювати релігійні переконання тісно пов'язані з діяльністю важливого суб'єкта сучасних правовідносин, а саме релігійних організацій.

Проблема захисту релігійних прав людини в українському суспільстві тісно пов'язана з утвердженням правового статусу релігійних організацій як важливого суб'єкта захисту таких прав. Захист прав членів релігійних організацій та інших учасників релігійних відносин в Україні повинен відбуватися з огляду на чітку та ефективну нормативно-правову основу, що дала б можливість релігійним організаціям реалізовувати діяльність, спрямовану на відновлення порушених прав людини у релігійній сфері, оскаржувати в судовому порядку, адміністративно-юрисдикційному провадженні незаконні рішення, дії й бездіяльність органів публічного управління, ефективно вирішувати релігійні конфлікти.

Не меншої ваги має визначення чітких процедур взаємодії органів публічного управління та релігійних організацій у сфері попередження та припинення незаконної діяльності, що порушує релігійні права громадян у нашій державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема захисту прав людини в Україні релігійними організаціями, діяльності релігійних організацій щодо захисту свободи віросповідання та інших прав людини у

релігійній сфері є малодослідженою у вітчизняній правовій науці. Окремі аспекти цієї проблеми досліджували В. Борисова, О. Биркович, М. Кравцова, О. Лаврик, І. Пристінський, В. Фучеджі, В. Чернописька та інші.

Водночас результати наукових досліджень цих науковців не дають змогу сформуванню комплексне розуміння захисту прав людини в Україні релігійними організаціями, не формують комплексне уявлення про діяльність релігійних організацій щодо захисту свободи віросповідання та інших прав людини у релігійній сфері.

Невирішені раніше проблеми. У сучасних умовах надзвичайно важливим є посилення захисту прав людини в Україні, залучення до цього процесу не лише державних інституцій, але й інших учасників громадянського суспільства. Релігійні організації в силу свого специфічного правового статусу стоять на сторожі релігійних прав людини, захищають право людей сповідувати й поширювати релігійні переконання, активно взаємодіють з органами публічного управління щодо захисту цього права різними правовими способами та засобами. Водночас на часі визначення основних проявів правозахисної діяльності релігійних організацій, оновлення нормативно-правової регламентації процедур залучення релігійних організацій до правозахисної діяльності, розробка дієвих та чітких механізмів захисту релігійних прав людини в Україні.

Метою статті є комплексний аналіз захисту прав людини в Україні релігійними організаціями, діяльності релігійних організацій щодо захисту свободи віросповідання та інших прав людини у релігійній сфері.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні діють різні види релігійних організацій, серед яких вагоме місце у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» законодавець відвів релігійним громадам, управлінням, центрам, монастирям, релігійним братствам, місіонерським товариствам (місіям), духовним закладам освіти, а також об'єднанням, що сформовані з цих релігійних організацій.

Монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства можуть засновуватися релігійними управліннями й центрами, які водночас виступають суб'єктами захисту цих інституцій перед органами публічного управління, представниками їхніх інтересів та інтересів членів релігійних організацій. Зокрема, доволі поширеною є інституційна відокремленість єпархій (серед таких, наприклад, Волинська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Івано-Франківська, Житомирсько-Поліська та інші єпархії ПЦУ).

В системі релігійних організацій слід відзначити духовні заклади освіти (семінарії, академії, інститути). Вони гарантують та захищають право громадян на отримання релігійної освіти та, деякою мірою, у сфері надання освітніх послуг та захисту споживачів цих послуг урівняні в правах зі закладами світської освіти [1, с. 254]. Це, свого роду, колективні суб'єкти права, участь в яких є добровільною, а діяльність в Україні має поліструктурний характер та ґрунтується на засадах, визначених чинним законодавством та їхніми статутами (положеннями).

Можливість реалізації діяльності щодо сповідання, пропагування релігійних переконань тісно пов'язана з набуттям спеціального правового статусу в установленому законом порядку [2, с. 129]. Зокрема важливою є легітимація статутів (положень) релігійних організацій. Органи публічного управління узаконюють можливість реалізації такими організаціями функцій щодо проповідництва, здійснення канонічної, експертної діяльності, проведення релігієзнавчої експертизи, тощо [3, с. 11].

Можливість проведення такої діяльності тісно пов'язана з державною реєстрацією таких громадських інституцій, набуття ними статусу юридичної особи та отримання статусу колективного суб'єкта права. Водночас такі колективні суб'єкти права сповна набувають правоздатність та дієздатність й виступають учасниками правовідносин, отримують змогу набувати та реалізовувати права й обов'язки на підставі Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», чинного в Україні законодавства [4, с. 283].

Для них характерними є некомерційність функціонування, добровільність членства, ієрархічність, системність побудови, свобода віросповідання та проведення основної діяльності у формі богослужінь, інших релігійних обрядів, церемоній, надання релігійних освітніх послуг та виховної роботи [5, с. 9, 13].

Говорячи про категорію «релігійна організація», вчені наголошують на специфіці цих некомерційних юридичних осіб, що визначається функціональною добровільністю, відносною самостійністю, дотриманням принципів рівності [6, с. 11].

Попри безпосередню важливу складову функціональних завдань релігійних організацій у вигляді здійснення релігійних обрядів, культів та поширення релігійних переконань, що є свого роду догмами, ідеями віровчення [6, с. 11], серед таких завдань є й здійснення захисту прав людини в Україні.

Ними реалізується цілий комплекс правових засобів та способів правозахисної спрямованості, скерованих на попередження та припинення незаконного впливу на людину, вони стають учасниками публічно-правових відносин, свого роду, посередниками у реалізації юридичних інструментів держави, скерованих на забезпечення можливості реалізації людиною її релігійних прав, правових можливостей у громадській сфері.

Релігійні організації поряд з іншими недержавними інституціями є важливими суб'єктами реалізації функцій щодо профілактики правопорушень, здійснення виховного, освітнього впливу на громадськість, допомоги суб'єктам, наділеним юрисдикційними та контрольно-наглядними повноваженнями, задля попередження протиправної поведінки та

незаконного впливу на суспільні відносини в державі.

Реалізація профілактичного впливу зумовлена взаємозв'язком релігійних організацій з органами публічного управління. Водночас органи публічного управління позбавлені можливості втручатися в діяльність таких організацій.

Для налагодження комунікації релігійних організацій з державою та її інституціями у нашій державі створена Всеукраїнська Рада Церков і релігійних організацій. Ця громадська інституція вважається незалежною та володіє значним авторитетом в державі, здійснює свою діяльність за принципом самоорганізації [7].

Водночас Всеукраїнська Рада Церков активно залучена до врегулювання соціальних конфліктів, допомоги і захисту громадян у мирний та військовий час.

У рамках цієї організації створюється організаційна та юридична платформа для комунікації різних релігійних організацій та церков, серед яких Римсько-Католицька Церква в Україні, Українська Греко-Католицька Церква, Православна Церква України, Всеукраїнський Союз Церков євангельських християн – баптистів, Українська Церква християн віри євангельської, Духовне управління мусульман Криму, Духовне управління мусульман України, Закарпатська реформатська церква, Німецька євангелічно-лютеранська церква України, Об'єднання іудейських релігійних організацій України, Українська Євангельська Церква, Українська єпархія Вірменської Апостольської Церкви, Українська Лютеранська Церква, Українська Православна Церква, Церква адвентистів сьомого дня, Українська Християнська Євангельська Церква, Українське Біблійне Товариство [8, с. 156-157].

У взаєминах з органами публічного управління виявляється одна з найважливіших функцій релігійних організацій, що полягає у захисті прав людини. Основне право, яке закладене в основу створення та функціонування релігійної організації, та на сторожі захисту якого стоять усі релігійні інституції в державі, є право на реалізацію свободи віросповідання.

Це конституційне право сповідувати й практикувати релігію, пов'язане зі свободою та

вільним розвитком особи, її інтересів, світобачення та задоволенням немайнових потреб.

Це право гарантоване багатьма міжнародними документами, серед яких Загальна декларація прав людини (ст. 18), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 18) та інші.

Конституція України теж зафіксувала його, що дало змогу законодавцю наголосити на супутньому праві релігійних організацій забезпечувати умови для реалізації права на свободу віросповідання, зокрема засновувати і утримувати вільно доступні місця богослужінь або релігійних зібрань, а також місця, шановані в тій чи іншій релігії (місця паломництва).

Свобода віросповідання дає змогу людині, керуючись власним переконанням, вільно вибирати та сповідувати релігію, здійснювати релігійні обряди та релігійно-обрядову діяльність, створювати релігійні організації, проводити культурно-просвітницьку, освітню, благодійну діяльність, пов'язану зі сповідуваною релігією, пропагувати свої релігійні уподобання та переконання.

Як правильно зазначають науковці, свобода віросповідання дає змогу об'єктивувати віросповідання через можливість здійснювати певну діяльність чи утримуватися від неї [9, с. 68-69].

Реалізуючи свободу віросповідання, відповідно до чинного законодавства України, громадяни нашої держави можуть вільного ставати членами релігійних організацій, організовувати чи долучатися до проведення релігійних заходів, богослужінь, здійснювати навчання у закладах духовної освіти й інше.

Поряд з цим, право на віросповідання може регламентуватися спеціальним законодавством. Зокрема, це законодавство у сфері військової служби. Цим питанням присвячені окремі положення законів України «Про Збройні Сили України» [10], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [11], тощо.

Специфіка реалізації та захисту права на свободу віросповідання в умовах проходження військової служби та військових дій, що відбуваються сьогодні в нашій державі, складності забезпечення участі

військовослужбовців у богослужіннях, у релігійних зібраннях, поширення релігійних поглядів, користування релігійною літературою, є причиною для більшої уваги законодавця до питання гарантування захисту права на свободу віросповідання в таких умовах. Сьогодні в умовах війни військовослужбовці вкрай сильно потребують духовної, релігійної підтримки, унормування захисту їх прав релігійного характеру.

Попри широку нормативно-правову основу функціонування релігійних організацій в Україні, належної деталізації процедур взаємодії цих інституцій з органами публічного управління щодо захисту порушених релігійних прав їхніх членів та інших громадян, чинне законодавство не містить, що приводить до численних проблем правозастосування та різномірності судової практики у цій сфері.

Реалізуючи свою правозахисну діяльність, релігійні організації впливають на різні сфери праввідносин, широке коло осіб в державі, застосовують спеціальні заходи виховного, роз'яснювального, заохочувального, організаційного, правового характеру, які можуть мати загальне чи індивідуальне спрямування і стосуватися профілактичного впливу на діяльність людей, схильних до деліктів, переконання їх щодо важливості дотримання чинного законодавства та норм моралі. Здійснюючи захист прав людини, релігійні організації проводять власні активні дії, що здійснюються в рамках «самозахисту» прав та інтересів релігійної організації та її членів, або, взаємодіючи з органами публічного управління, виконують загальну функцію захисту релігійних прав людини в державі.

Говорячи про захист прав людини, маємо на увазі активні дії релігійних організацій щодо протидії порушенню прав людини, профілактики деліктів, як з боку громадян та юридичних осіб, так і неправомірної діяльності органів публічного управління та їхніх посадових осіб [12, с. 160].

Втілення в життя низки активних способів попередження та припинення незаконної діяльності пов'язане зі захистом права людини на реалізацію свободи віросповідання та інших суміжних релігійних прав особистого немайнового характеру та майнових прав релігійних організацій і їх

учасників, що тісно пов'язані з правовими можливостями свободи віросповідання.

Таким чином здійснюється активна правозастосовна діяльність щодо з'ясування фактичних обставин справи, визначення змісту порушених правових приписів, винних осіб, способів правового впливу, що можуть застосовуватися релігійними організаціями самостійно, та тих, що можуть бути реалізовані органами публічного управління, судовими, правоохоронними органами в результаті звернення за захистом релігійної організації чи її керівної інституції, способів попередження та припинення незаконної діяльності, що посягає на релігійні права людини в українському суспільстві

Захист прав членів релігійних організацій та інших учасників релігійних відносин в Україні повинен ґрунтуватися на чіткій процедурі та системі ефективних нормативних приписів, спрямованих на вирішення правових конфліктів.

Активна правозахисна діяльність релігійних організацій проводиться в судовому порядку, що дає можливість за допомогою чітких та дієвих судових процедур відновити порушене право людини у релігійній сфері, в адміністративно-юрисдикційному провадженні, завдяки процедурі оскарження рішень, дій та бездіяльності органів публічного управління в адміністративно-правовому порядку. Доволі дієвим є звернення до органів публічного управління та правоохоронних органів з метою притягнення винних осіб до адміністративної чи кримінальної відповідальності чи звернення з цивільним позовом з метою відшкодування заподіяної шкоди.

Захисту прав людини в Україні значно сприяє входження релігійних організацій у структуру консультативно-дорадчих рад, громадських утворень при органах публічного управління. Не меншої ваги набув власний правозахисний потенціал релігійних організацій щодо подолання конфліктів релігійного, сімейного, соціального, правового характеру, що можуть виникати між членами таких інституцій. Вченими відзначається вагоме значення інституцій церковного судочинства (наприклад у УГКЦ діє Єпархіальний, Митрополичий та Верховно-Архієпископський суд, до яких входять судові вікарії, судді, захисники подружнього вузла, експерти, юристи

та адвокати, що функціонують, виходячи з положень Кодексу Канонів Східних Церков і Статутів, затверджених відповідно до кан. 1070 ККСЦ [13, с. 223].

Дуже важливо згадати про різні форми громадських заходів, мирних зборів, мітингів та демонстрацій, використання яких релігійними організаціями дає змогу захистити права громадян релігійного характеру. Через такі дії та громадський тиск, захист прав людини в релігійній сфері набуває практичного значення, а увага органів публічного управління та їх правозахисна діяльність сприяє захисту порушених прав віруючих.

Висновки. Слід констатувати, що протидія порушенню прав людини у релігійній

сфері, захист релігійних прав громадян в умовах трансформації релігійної формації в Україні, загострення релігійних проблем на фоні військових дій в державі, набула вагомого значення та потребує оновлення правового регулювання. На часі розробка дієвих та чітких механізмів захисту релігійних прав людини в Україні, визначення чітких процедур залучення релігійних організацій до цього, оновлення нормативного визначення форм та методів взаємодії органів публічного управління та релігійних організацій у сфері попередження та припинення незаконної діяльності, що порушує релігійні права людей у нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Биркович О. І. Роль релігійних організацій як інститутів громадянського суспільства в розбудові української державності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2015. Вип. 30(1). С. 14–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_30%281%29__5.
2. Борисова В. І. Релігійна організація – функціональний вид невідприємницьких організацій. *Право України.* 2014. № 2. С. 123–130.
3. Кравцова М. О. Адміністративно-правове регулювання релігійних правовідносин в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Кривий Ріг, 2020. 19 с.
4. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1991. № 25. С. 283.
5. Пристінський І. О. Адміністративно-правовий статус релігійних організацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 16 с., с. 9, 13.
6. Фучеджі В. Д. Релігійні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 Харків, 2006. 20 с., с. 11.
7. Резолюція круглого столу представників Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій та Громадської ради доброчесності «Становлення справедливості в Україні», 26 вересня 2019 р. Київ, 2019. URL: <https://grd.gov.ua/news/stanovlennia-spravedlyvosti-v-ukraini/>.
8. Чернописька В.З. Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2021. 500 с.
9. Лаврик О. А. Свобода віросповідання людини як суб'єктивне юридичне право, його забезпечення в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2011. № 1. С. 68–75 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2011_1_9, с. 68–69.
10. Про Збройні Сили України: закону України від 06 лютого 1991 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 9, С. 108.
11. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: закон України від 20.12.1991 № 2011–ХІІ. *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 15, С. 190.
12. Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Стариков Ю. Н. Административное право: учеб. 2007. 816 с.
13. Кодекс Канонів Східних Церков: проголошений Іваном Павлом II / авт. пер. [з латин. мови Й. Кобів]. Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995 (Жовква: Друк. «Місіонер»). 471 с.

References:

1. Byrkovych O. I. Rol relihiinykh orhanizatsii yak instytutiv hromadianskoho suspilstva v rozbudovi ukrainskoi derzhavnosti. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pravo. 2015. Vyp. 30(1). S. 14–17. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_30%281%29__5.
2. Borysova V. I. Relihiina orhanizatsiia – funktsionalnyi vyd nepidpriemnytskykh orhanizatsii. *Pravo Ukrainy*. 2014. № 2. S. 123–130.
3. Kravtsova M. O. Administratyvno-pravove rehuliuвання relihiinykh pravovidnosyn v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kryvyi Rih, 2020. 19 s.
4. Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 23 kvitnia 1991 r. № 987-XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*. 1991. № 25. S. 283.
5. Prystynskiy I. O. Administratyvno-pravovyi status relihiinykh orhanizatsii v Ukraini: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv, 2010. 16 s., s. 9, 13.
6. Fuchedzhi V. D. Relihiini orhanizatsii yak subiekty tsyvilnoho prava: avtoref. dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.03 Kharkiv, 2006. 20 s., s. 11.
7. Rezoliutsiia kruhloho stolu predstavnykiv Vseukrainskoi Rady Tserkov i relihiinykh orhanizatsii ta Hromadskoi rady dobrochesnosti “Stanovlennia spravedlyvosti v Ukraini”, 26 veresnia 2019 r. Kyiv, 2019. URL: <https://grd.gov.ua/news/stanovlennia-spravedlyvosti-v-ukraini/>.
8. Chornopyska V.Z. Administratyvno-pravovi harantii diialnosti relihiinykh orhanizatsii v Ukraini: dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Lviv, 2021. 500 s.
9. Lavryk O. A. Svoboda virospovidannia liudyny yak sub'iektivne yurydychne pravo, yoho zabezpechennia v Ukraini. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*. 2011. № 1. S. 68–75 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2011_1_9, s. 68–69.
10. Pro Zbroini Syly Ukrainy: zakonu Ukrainy vid 06 liutoho 1991 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 9, S. 108.
11. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv ta chleniv yikh simei: zakon Ukrainy vid 20.12.1991 № 2011–XII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 15, S. 190.
12. Bakhrakh D. N., Rossynskiy B. V., Starylov Yu. N. Admynstratyvnoe pravo: ucheb. 2007. 816 s.
13. Kodeks Kanoniv Skhidnykh Tserkov: proholosheny Ivanom Pavlom II / avt. per. [z latyn. movy Y. Kobiv]. Lviv: Vyd-vo OO. Vasyliian, 1995 (Zhovkva: Druk. “Misioner”). 471 s.